

Jantine Oldersma

Karl May, *Pockets voor zoon en vader. Bespreking van de serie, waaronder deel 50: Karl May en zijn wereld, portret van Karl May gebaseerd op eigen werk.* Prisma boeken, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum

Ruim baan voor de dromer

De kinderboeken die de meeste indruk op mij maakten, kreeg ik pas op gevorderde leeftijd in handen. Toen de ouders van mijn verloofde hun boekenkasten uitdunden kreeg hij de eerste vijftientig delen van de Prisma Karl May pockets, zijn broer de laatste vijftientig. Ik begon te lezen bij het eerste deel over Kara Ben Nemsi en werkte mij systematisch door de Midden-Oosten cyclus heen. Het duurde even voor ik daarna aan de boeken over Winnetou durfde te beginnen. Het laatste deel van de serie over deze brave indiaan heet 'De dood van Winnetou' en ik houd nu eenmaal niet van een slechte afloop. De zucht om virtueel opnieuw op reis te gaan aan de zijde van deze heldhaftige Duitser overwon echter. Toen ik daarna weer verweesd achterbleef met intussen vijftientig delen achter de knopen, heb ik voor mijn verloofde de delen zesentwintig tot en met vijftig aangeschaft. De Prisma-deeltjes bleken nog allemaal voorradig op de afdeling kinderboeken van de Bijenkorf. Toen ik die ook had doorgewerkt, bleken er nog verschillende proefschriften over May bij de Amsterdamse UB te staan.

Tot mijn verbazing kom ik tegenwoordig wel eens studenten tegen die Karl May niet kennen. Voor deze pedagogisch gedepriiveerden zal ik even kort samenvatten waar de verhalen over gaan. Karl May begon zijn schrijverscarrière in de tweede helft van de negentiende eeuw in Saksen met colportageromans: romantische avonturenromans waarin Duitse geliefden elkaar na veel ontberingen in vreemde landen toch krijgen. Volledig in lijn met de beste tradities van dit genre gaat het meestal om hooggeplaatste mannen, die eenvoudige meisjes een gelukkig leven bezorgen. May werd pas beroemd toen hij reisverhalen ging schrijven, waarin de verteller de hoofdrol speelt. Hij portretteert zichzelf als een avonturier, in het Midden-Oosten bekend onder de naam Kara Ben Nemsi (Karel de Duitser) en in het verre Westen als Old Shatterhand (Oude Vernieler). De fictieve Karel is zowel een bovenmenselijk goed schutter en vuistvechter als een eminent geleerde. In de oriënt is de naïeve maar trouwe Hadji Halef Ben Omar zijn gids en in het wilde westen van Amerika de edele indiaan Winnetou. Diens zuster, ook een krachtige persoonlijkheid, wordt een beetje verliefd op de held, maar gelukkig overlijdt ze voor het problemen op kan leveren. Verder is er nog de zwarte Arabische hengst Rih, stormwind, die bovennatuurlijke krachten kan ontplooiën als de berijder de drieëntwintigste soera van de Koran in zijn oor fluistert.

Al deze helpers zijn hard nodig, want de gebieden waar Karel rondreist zitten vol onbetrouwbare individuen, misdadige benden en religieuze fanatici, die de reiziger naar het leven staan. Van deel tot deel tuimelt ons gezelschap dan ook van het ene complot in de andere hinderlaag, waar ze zich uiteraard steeds uit weten te redden. Karel is een echte overlever; niet alleen maar door kracht en moed, maar vooral ook door een enorme kennis van geografie, talen, rechtssystemen en gewoonten van de streken die worden bezocht. Als kennis en bewapening toch nog tekort schieten bieden God en de Duitse consul uitkomst. Zo wor-

den in de Balkan een misdadige bende Skipetaren, in Egypte de Mahdi en in het wilde westen verraderlijke indianenstammen en gemene jagers en handelaren afgetroefd.

Er is één scène, die in een oneindig aantal variaties voorkomt in de verhalen van Karl May; zijn oerscène zou je kunnen zeggen. We zijn in een drukke straat, café of ander etablissement en er komt een onbekende zwerver binnen. De man of vrouw ziet er onooglijk uit en wordt al snel door onverlaten lastig gevallen en bespot. Op een strategisch moment wordt het de zwerver te bont en werpt hij zijn vermomming af en dan is duidelijk wie we voor ons hebben: het is de beroemde geleerde en schrijver zelf. Van onder zijn vodden komt zijn geweer tevoorschijn, de zilverbuks of de befaamde berendoder, en zijn belagers vluchten terwijl de omstanders zich haasten om eer te betuigen aan hun gast. Ze verheugen zich in het gezelschap te zijn van een fysiek, geestelijk en moreel overduidelijk superieure man en ze zullen dat nog lang navertellen.

Waarom deze scène zo belangrijk was voor May blijkt in deel vijftig, waarin zijn biografie is te vinden. Hij werd in 1842 in Saksen geboren in een arm weversgezin, werd door zijn ambitieuze ouders naar de kweekschool gestuurd, maar kwam in de problemen door kleine diefstalletjes. Uiteindelijk belandde hij in de gevangenis, waar hij de bibliotheek mocht beheren. Een carrière in het onderwijs kon hij daarna wel vergeten, maar de opkomst van de massalectuur bood uitkomst. Zijn grote kennis had hij waarschijnlijk voornamelijk te danken aan de gevangenisbibliotheek en hij verwerkte deze, eerst tot een soort damesromans, later tot echte jongensboeken. Hij cultiveerde echter zorgvuldig zijn imago van reiziger/schrijver die alle beschreven avonturen ook zelf had meegemaakt.

Tien jaar voor zijn dood werd hij ontmaskerd door een nijvere journalist, die hem verweet slechts een fantast te zijn, die nooit buiten Duitsland was geweest. May verzette zich hevig en voerde proces na proces om deze smaad af te straffen, maar de twijfel was gezaaid en het leven werd nooit meer wat het was geweest in huize May in het Saksische dorp Radebeul. In 1912 sterft hij, ziel en lichaam aangeslagen door verdriet, in de armen van zijn echtgenote Klara.

Je zou denken dat de controverse over het al dan niet fictieve karakter van de reizen van Karl May daarmee uit de wereld was. Een eigen uitgeverij, in 1913 opgericht in Radebeul en later verplaatst naar Bamberg, zou nog heel lang veel geld verdienen met de uitgave van de vijftig delen en een reeks jaarboeken over de schrijver. Juist daar was echter ook de harde kern te vinden van de May-als-echte-reiziger adepten. Na de opkomst van de Nazi's moest de uitgeverij stoppen met de jaarboeken; het religieus geïnspireerde pacifisme van de schrijver paste niet goed in de nieuwe tijdgeest. Ook de communisten die Saksen vervolgens zouden bestieren waren niet gesteld op de oude koloniaal May, die suggereerde dat alles goed zou komen als mensen uit verschillende culturen elkaar zouden leren kennen en liefhebben. Er is ook nog een mooi proefschrift van een dame uit de jaren zeventig, die middels een streng wetenschappelijke inhoudsanalyse haarfijn aantoonde dat de verhalen bol staan van seksisme en proto-fascisme.

Waarom is het van belang dat pedagogen Karl May lezen?

Het eerste antwoord op die vraag is uiteraard dat iedere sociale wetenschapper Karl May zou moeten lezen. Er zijn weinig andere boeken waarin het negentiende eeuwse geloof in de vooruitgang op zo'n overtuigende manier wordt neergezet en die daarbij nog steeds lezen als een trein. Veel informatie uit Karl May is ook nu nog uitstekend bruikbaar. Hoe een tent zo neer te zetten dat hij niet alleen bestand is tegen wateroverlast, maar ook verdedigbaar tegen nachtelijke overval-

lers bijvoorbeeld. Hoe toch comfortabel te slapen als het luchtbed is leeggelopen. Wat te doen als het water op raakt tijdens een wandeling in de Llano Estacado. Politici hadden zich misschien eerder gerealiseerd dat er stevige bewapening meemoest naar Joegoslavië als ze op tijd 'In het land der Skipetaren' hadden gelezen en ook de Mahdi, de religieuze fanaat, is nog steeds actueel.

Nog boeiender dan zijn boeken is het verhaal over Karl May zelf. Waarom was het zo belangrijk voor hem om avonturier te *zijn*? Iedere domoor kan tenslotte rondreizen, maar er zijn maar weinig mensen die daar zo goed over kunnen schrijven dat je honderd jaar later nog steeds ademloos wordt meegezogen. Hebben we zelf ook wel genoeg waardering en brengen we kinderen op school voldoende waardering bij voor fantasten? Moet het vermogen om buiten de werkelijkheid te treden en verhalen te verzinnen niet meer gekoesterd worden? Moeten we doeners niet meer afremmen en dromers meer stimuleren om te dromen?

En tenslotte het opvoedkundig aspect. May was typisch een jongetje dat opgroeide voor galg en rad: te hoge ambities, te weinig mogelijkheden in eigen ogen om die waar te maken en een beetje teveel geneigd om een loopje te nemen met mijn en dijn. De nieuwe technologie van de drukpers en de verbeterde mogelijkheden voor distributie die ongekende rijkdom brachten voor de verhalenvertellers die nu een groot publiek konden bereiken, boden hem de gelegenheid zich op te werken. Maar steeds weer werd hij ontmaskerd en vernederd. Behalve in zijn boeken; daar speelde dezelfde scène zich af, maar nu in omgekeerde richting.

Karl May is een inspirerend voorbeeld voor al die kinderen die voor de vraag staan hoe galg en rad toch productief gemaakt kunnen worden.

Jantine Oldersma is universitair docente bij de Faculteit Sociale Wetenschappen (bestuurskunde en het Joke Smit instituut voor vrouwenonderzoek) van de Rijksuniversiteit Leiden.